

Вдовиченко А.М.

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова

Нагайник В.А.

к. і. н., доцент, доцент кафедри українознавства та соціальних наук

Одеський державний екологічний університет

ПОЄДНАННЯ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ - ГОЛОВНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

В статті показано, що в розвинених країнах світу діє змішана економіка з великою часткою соціалізації та притаманний їй своєрідний механізм господарювання, в якому поєднані дві засади: централізоване управління і ринкові важелі. Із глибокого аналізу випливає, що таке сполучення робить економіку ефективною і конкурентоспроможною. В умовах глобалізації і фінансово-економічної кризи роль держави як координуючого органу посилюється. В статті обґрунтовуються наукові положення про те, що удосконалювання в продуктивних силах і виробничих відносинах викликають глибокі й якісні зміни в механізмі регулювання суспільного виробництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність, глобалізація, суспільне виробництво.

Постановка проблеми. Проблема стану перспектив розвитку сучасного суспільства - це чи не одна з найбільш важливих, котра має не тільки теоретичне, а й безпосередньо практичне значення. Особливий інтерес викликають питання сутності та еволюції господарського механізму, ролі і місця держави в період трансформаційних перетворень як в світі, так і в нашій країні, проблеми загострення протиріч і посилення конкуренції в умовах глобалізації та світової фінансово-економічної кризи.

В цих надто складних умовах суспільствознавці-науковці повинні визнати, що нинішній динамічний розвиток є суперечливим, оскільки в ньому поєднуються дві сторони: відживання старих форм і методів господарювання та одночасне формування нових. Саме такий підхід до вирішення важливих питань сьогодення може стати методологічною базою не тільки для розв'язання науково-теоретичних проблем, а й розробки стратегії розвитку держави. І тільки за таких умов економічна теорія може перетворитися в продуктивну силу суспільства, як і наука в цілому.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що під впливом змін в продуктивних силах класичний капіталізм зазнав ряд модифікацій. Найбільш очевидним це стало в період інформаційно-технологічної революції. В «досконалому», як дехто інколи називає, капіталістичному суспільстві, переплітаючись зі старими, з'явилися зовсім нові організаційно-господарські форми, котрі по суті заперечують його. Прошли зміни і в формах власності. Приватна власність, зазначаючи поглиблення внутрішніх протиріч, поступається місцем іншим формам власності, які практично вже неможливо віднести до класичних, тобто тих, що існували раніше.

Отже, зміни в продуктивних силах і виробничих відносинах викликають глибокі й якісні трансформації в механізмі регулювання суспільного виробництва. Безумовно, ці процеси проходять не прямолінійно, суперечливо, а тому вони завжди стоять в центрі наукових дискусій, які знову загострилися в період фінансово-економічної кризи. Мова йде про об'єктивний процес заперечення старої соціальної системи й входження в нову, в котрій присутній ринок як координуюча система господарювання. І коли ми доводимо, а світова практика підтверджує, що в умовах трансформаційних процесів роль держави все більше посилюється і вона бере на себе цілий ряд функцій координатора, то це ж одночасно свідчить про поступове, еволюційне заперечення старої системи. Тобто вона вже робиться іншою системою, в якій ринкові важелі ще не втратили своє значення, але їх наявність не надає їй власне чисто ринкового характеру. Сам же ринковий механізм, заснований на «невидимій руці» (А.Сміт), із безпосереднього регулятора суспільного виробництва поступово перетворюється значною мірою в коректора прийнятих рішень.

Виходить, перед нами економіка змішаного типу, котра представляє собою складний і достатньо досконалий в сьгоднішніх умовах механізм не стихійного (часів А.Сміта), а свідомого і цілеспрямованого макроекономічного регулювання, яке здійснюється на основі сполучення ринкових механізмів саморегулювання й державних важелів втручання в процес економічного і соціального розвитку.

І все ж наукові суперечки про роль і місце держави в суспільстві взагалі й у господарському механізмі, зокрема, про сполучення держави і ринку, їх синтезу, про конкурентоспроможність, особливо в зв'язку зі вступом України до СОТ, продовжуються. Діячі науки як далекого (Дж.Гелбрейт, П.Самуельсон, Дж.Стігліц.), так і близького (Д.Валовой, В.Гордєєв, С.Губанов.) зарубіжжя, не виняток, при цьому й вчені України (В.Геєць, Л.Корнійчук, Ю.Пахомов.) також звертаються до даної проблеми. Не обходять її стороною політичні й державні діячі, хоча бачать цю проблему по-різному. Одні вважають, що втручання держави в економіку є помилковою і це стримує її ефективність, особливо такої галузі, як сільське господарство (С.Демяненко, В.Оніщенко, С.Зоря), інші ж, навпаки,

твердять, що саме державна підтримка АПК і є тією умовою, яка не тільки виведе його із кризи, а й зробить конкурентоспроможним на світовому ринку (І.Лукінов, М. Ривенко, Ю.Пахомов). В.Оніщенко взагалі вважає, що без приватної власності не може бути розвитку суспільства, тим більше інноваційного, а економіка європейських країн, на його думку, є ліберальною і це, мов, аксіома [1]. Спостерігаються й суперечливі заяви [2].

Дискусії продовжуються, але ж висновки, які б наблизили суспільство до істини і стали б основою для розробки стратегії розвитку, далекі від бажаного. І все ж твердити, що вищеназвані проблеми правильно й успішно розв'язуються, ще рано.

Навпаки, потреба до їх звернення стає ще гострішою, а практика висунула ряд питань, які спонукають переглянути корінні погляди на взаємозв'язок держави й бізнесу, їх синтез при вирішенні питання конкурентоспроможності України в умовах глобалізації та фінансово-економічної кризи, про що свідчить ряд останнього часу публікацій [3].

В даній же статті поставлено за мету на основі всебічного наукового аналізу показати, що, поглиблюючи ті самі реформи, спираючись на історично застарілу ліберально-кон'юнктурну модель розвитку, Україна не вийде з кризи і тим більше не виявиться конкурентоспроможною.

Довести, що тільки перехід на нову модель розвитку, яка ґрунтується на поєднанні держави і бізнесу при наявності громадського контролю може стати умовою для подолання негативних явищ. Безперечно, мова зовсім не йде про об'єднання представників великого капіталу (олігархії) з владою, а про суспільство, в якому держава разом з громадським контролем і бізнесом створюють своєрідний інституціональний трикутник, визначаючий напрямок розвитку країни.

Ми вважаємо, що тільки науковий підхід з урахуванням принципу історизму при аналізі вищеназваних складних проблем може дати відповідь: яка ж із точок зору ближча до істини? З'явившись же на історичній арені у далекі часи в основному як політична організація суспільства, держава наприкінці XIX ст. й особливо на початку XX ст., вже почала брати на себе цілий ряд нових функцій, втручаючись в економічне і соціальне життя суспільства, координуючи його діяльність з допомогою поєднання ринкових і неринкових методів. Роль держави як координатора набагато посилилася з середини XX ст. в зв'язку з НТР і тим більше на сучасному етапі інформаційно-технологічної революції і формування інформаційного суспільства. Сьогодні в розвинених країнах, як наслідок високого рівня усупільнення виробництва, визначальною стала економіка міжгалузевих корпорацій. Економіка і за технологічною ознакою перетворюється у взаємозв'язане ціле, вертикально інтегровані виробничі відносини робляться типовими, над якими піднімається «держава корпорацій». Вона стає невіддільною від економіки, тобто її елементом, підсистемою. Такою

виявляється об'єктивна тенденція, як результат розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Тут вже у наявності економіка перехідна, для котрої характерним механізмом господарювання є поєднання держави і бізнесу.

Про який вільний ринок і повну свободу дії можна вести розмову, коли половина національного доходу і третя частина інвестицій в розвинених країнах перерозподіляється державою. На думку видатних вчених Заходу держава в економічному і соціальному житті відіграє значнішу роль, ніж може здатися на перший погляд. Так, П.Самуельсон і В.Нордхаус зауважують, що якраз державні програми допомогли США зберегти передові позиції в галузі науки і техніки. Адже половина всіх наукових досліджень і розробок виконувалися за рахунок фінансової підтримки держави [4]. Ринок сам стає підсистемою і функціонує в рамках економічної системи в цілому. Тому глобальні економічні, соціальні та інші проблеми не можуть бути вирішені шляхом удосконалення лише ринкових важелів. Тільки раціональне сполучення державного регулювання з ринковими важелями, удосконалення координації дій в усіх сферах суспільного життя, гармонізація суспільно-політичних відносин можуть дати сьогодні позитивний результат. Саме практика останнього часу показала, що ні одна держава, яка дотримувалася ліберально-кон'юнктурної моделі розвитку, не змогла уникнути найтяжчих наслідків навіть у роки відсутності світових криз. Не випадково ж Л.Фобіус зазначив, що в XXI ст. на зміну державі-владарю приходить держава-партнер й настає епоха синтезу держави і ринку. Про кінцеву перемогу лібералізму на планеті твердив також Ф.Фукуяма, але переглянув свої позиції, а, відмовившись від цієї ідеї, написав працю «Сильна держава».

Тим, для кого «риннок і тільки ринок поставить все на місце», хотілося б ще навести слова П. Самуельсона, котрий, саркастично відносячись до представників ліберально-кон'юнктурного напрямку розвитку, зауважив, що «ринковий механізм далекий від ідеалу; отже, уряду часто доводиться застосовувати свою владу для того, щоб виправити вади ринку. І тільки поєднання ринкової конкуренції з державним регулюванням й соціальним захистом дозволить створити стабільне суспільство.

Інакше ж, аморально гордитися економічною ефективністю, якщо вона не доповнюється соціальною справедливістю» [5].

Як вже наголошувалося, актуальність проблеми конкурентоспроможності особливо зростає в зв'язку зі вступом України до СОТ. Тому необхідно використати досвід деяких країн з обстоювання національних інтересів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Врахування досвіду допоможе уміло користуватися механізмами СОТ для захисту інтересів вітчизняних виробників і споживачів, інтегруватися в світове господарство, залишитися конкурентоспроможною державою.

Економічні реформи в інших країнах, які також розпочалися в 90-х рр. XX ст., відрізнялися тим, що розвиток йшов шляхом еволюційних, поступових перетворень без абсолютного злому діючого механізму господарювання. Скажімо, в Індії, Китаї та в ряді інших держав був взятий курс на розвиток і зміцнення змішаної економіки, що фактично означало: додержування активної ролі держави й водночас - значнішої ролі бізнесу. Тобто у дійсності все це виявляється синтезом держави і бізнесу. При цьому Індія не відмовилася від принципів стратегічного планування, реалізуючи черговий п'ятирічний план. І незважаючи на тиск СОТ, членом якої вона є давно (з 1994 р.), їй вдалося зберегти присутність держави в економіці, не відмовляючись від виконання накреслених соціальних програм, підтримки сільськогосподарського виробника.

Зазначимо, що і в Індії також були різні точки зору з приводу шляхів розвитку. Багато хто вважав, що державі треба розвивати передусім дрібне виробництво, спираючись на «децентралізовану» з ліберальними принципами економіку. Однак Індія вибрала інший шлях. Модернізувавши технологічну базу економіки, вона не тільки досягла успіхів всередині країни, але й стала конкурентоспроможною на світовому ринку. Що ж стосується дрібного виробника, то йому були віддані окремі виробництва при активній підтримці держави, яка виділила величезні кошти на фінансування збуту продукції, субсидувала розподіл частини продуктів першої необхідності, велика частина робочої сили була зайнята на організованих державою громадських роботах. Що ж до Китаю, то при проведенні реформ також переважала протекціоністська політика, яка послужила основою піднесення його народного господарства. Тим більше під час підготовки Китаю до вступу в СОТ була проведена надмірна робота. Сьогодні ж протекціонізм набуває найвитонченіших форм.

Приклад Індії і Китаю підтверджує, що прискорення економічного розвитку в першу чергу залежить не від іноземних, а від внутрішніх інвестицій. Це не означає, що Індія та інші країни відмовилися від іноземних інвестицій. Просто, по-перше, вони відігравали другорядну роль і, по-друге, що дуже істотно, вони регулювалися державою, вкладаючись насамперед в реальну економіку і лише, модернізувавши свою економіку і зміцнивши свої позиції на світовому ринку, використовуючи в тому числі й протекціоністську політику, в Індії заговорили про лібералізацію економіки, про відкриття свого внутрішнього ринку.

І ось зовсім близький та слушний приклад: Південна Корея захищала цілий ряд нових галузей шляхом тарифної політики, субсидіями та іншими формами державної підтримки до тих пір, доки вони не стали конкурентоспроможними на світовому ринку. Держава володіла всіма банками, контролювала іноземні інвестиції. Компанії Нокія, Самсунг, Тойота десятиліття були захищені субсидіями і тарифами. Як виразився один із

південнокорейських економістів, «лібералізація торгівлі – підсумок економічного розвитку, а не його стимул».

В зв'язку із загостренням кризових явищ все більше держав захищають свої національні інтереси, застосовуючи протекціонізм. Особливо він зростає відносно держав, що розвиваються. Використовуючи «демократичну риторику», розвинені держави рекомендують бідним державам скасувати всі субсидії, протекціоністські закони, тарифи. Забули, мабуть, що у свій час вони робили те ж саме.

Як бачимо, в розвинених країнах держава виступає не тільки як головний надбудований, а як внутрішній елемент соціально-економічної системи і складова частина світової економіки. В економіці США, наприклад, на долю держави припадає більше третини ВВП, а доля державного сектору в структурі національного доходу складає біля 47%. А якщо брати до уваги й нинішню кризу, то ця доля перевищує 50%. Крім того, в США існує Федеральна контрактна система, за допомогою якої охоплюється 60% ринку. Фактично це є державне регулювання, направлене на підтримку пропорційності й структури народного господарства. Мало того, в усіх галузях є планово-програмні органи, а 70% продуктів харчування виготовляється на замовлення.

Безумовно, типи планування (як правило, його називають індикативним) відрізняються, але вони існують. Що ж до виробництва, то воно все більше приймає суспільний характер і державне значення. Сама держава зацікавлена в підтримці приватного сектора, оскільки вкладає в нього великі кошти, тим більше, в ньому створюються додаткові робочі місця, зменшується соціальна напруга. Наслідком такої зацікавленості є підтримка підприємств державою за допомогою різних пільг, через протекціонізм для захисту від конкуренції.

Ці захисні заходи дають змогу національному виробнику пристосуватися до ведення відкритої конкурентної боротьби. Особлива увага з боку уряду приділяється галузям, яким важко підлаштуватися в короткий термін. Так, за рішенням Комісії з міжнародної торгівлі Президент США може ввести мито (або його збільшити), тарифну квоту. Проводиться також політика захисту окремих секторів економіки. Наприклад, із федерального бюджету чорна металургія одержує «надзвичайні субсидії». Лише з останні два десятиліття їх було видано біля 3 млрд. дол. Крім цього, галузь одержала податкові пільги. У 18 штатах США діють власні програми підтримки підприємств чорної металургії. Багато підприємств одержують так звані «підйомні» для розкручування виробництва. Як бачимо, держава і бізнес не знаходяться в протиріччі, а навпаки, в партнерстві [6]. Сьогодні в період фінансово-економічної кризи розробляється нова економічна програма, суть якої не в розширенні

діяльності приватного сектора, а в посиленні партнерства з державою та «підзвітності» їй (Б.Обама).

В європейських країнах держава також є крупним акціонером в більшості ведучих корпорацій (Фольксваген, Ауді, Шкода). В Австрії, наприклад, понад третину обсягу промислового виробництва припадає на державний сектор, майже половина вартості сільгосптоварів забезпечується за рахунок державних дотацій. Отже, де-факто їх економіки залишаються напівзакритими і оставити підприємства наодинці з конкуренцією держава вже не може. Ми згодні з думкою Д.Стеченка, що «не варто орієнтуватися на заклики псевдоісториків про шкідливість плану», адже «найрозвиненіші країни світу, зокрема, Франція, Японія, США, не відмовлялися від плану; у багатьох з них є спеціальні державні органи, які систематично і досить детально розроблюють прогнози, плани, програми» [7].

Таким чином, світова практика відкидає тезу про те, що «невидима рука ринку без участі держави розставить все по своїх місцям, а дискусія про посилення чи ні ролі держави, як зауважують деякі автори, «є некоректною» взагалі, оскільки більш важливою треба вважати проблему комплементарності, симбіозу держави і бізнесу [8].

Цікаво, що раніше в Давосі, а пізніше і в Лондоні на форумі 20-тки розвинених країн фактично визнано, що часи ліберальної економіки пройшли і потрібен новий підхід до вирішення не тільки проблем кризи, а й подальшого розвитку суспільства.

Інакше не виключене повторення негараздів через 10-15 років. Дуже категорично висловився Президент Франції Н.Саркозі, звернувши увагу на те, що «ринок нічого не регулює і з цією помилкою потрібно закінчувати, взявши економіку під контроль держави».

Ще більш чітко новий підхід до вирішення проблеми сьогодення виразила Федеральний канцлер ФРН А.Меркель. Вона на перший план поставила розв'язання соціальних проблем, порекомендувавши соціальній економіці віддати офіційний міжнародний статус, закріпивши це на рівні ООН. Мало того, на її думку, виконання даного рішення повинна контролювати Всесвітня Економічна Рада при ООН, обстоюючи норму життя, яка є обов'язковою для всіх. Крім того, вона вважає, що треба дотримуватися скоординованої економічної і фінансової політики, а про повну свободу сьогодні мова взагалі не повинна йти.

Нині ліберальну модель розвитку критикують також і засоби масової інформації. Так, газета «Вашингтон пост» ліберальну модель економіки називає паразитарною системою, яка багатих робить ще багатшими, а бідних - біднішими. Газета «Гардіан» (Великобританія) опублікувала статтю «Все не так прекрасно, як здавалося». В ній звертається увага на те, що, застосовуючи ліберальну модель розвитку, суспільство загубило себе, людину і проти цієї загрози - кризи людини і духовності уряд безсильний. Зауважимо, що, на превеликий жаль, в

Україні при проведенні реформ на озброєння була взята модель розвитку, розроблена спеціалістами із США і втілена в так званому «Вашингтонському консенсусі», де державі відводилася роль стороннього спостерігача, її фактично витіснено із сфери економіки, вона втрачала контроль над процесами, що відбувалися в країні, самоусунулася від вирішення соціальних питань.

Дуже прикро, що і в теорії, і в практиці переважала ілюзія про можливість наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. «побудувати» саморегулюючу, на чисто ліберально-кон'юнктурних принципах соціальну державу. Широко розповсюджувався міф, що «економічний лібералізм і ринкова свобода – це, і тільки це приведе до процвітання держави в цілому і кожного із її членів». «Будівництво» ж капіталізму на таких принципах об'єктивно не могло не призвести до величезних матеріальних, соціально-політичних і моральних втрат. Інших результатів не повинно було й чекати.

Висновки. Отже, позаісторичний підхід, сліпе копіювання різних моделей стало шкідливим як для науки, так і для практики господарювання. Необхідно не поглиблювати реформи, до чого закликають прибічники ліберального напрямку розвитку, а змінити орієнтацію подальших трансформаційних процесів в напрямку поєднання держави і бізнесу, взявши їх під контроль громадських організацій, що і забезпечить конкурентоспроможність нашої держави. Інакше ми і надалі будемо відтворювати вчорашні дні історії - капіталізм ХVI-ХІХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Онищенко В. Социальный контекст евроинтеграционной стратегии Украины // Экономическая теория. - 2008. - № 2. - С. 67, 74.
2. Томчук Н. Еволюція наукових поглядів на людський розвиток // Економічна теорія. - 2005. - № 3. - С. 101.
3. Попова В. Конкурентоспроможність економіки України: джерела формування та соціальні наслідки // Економіка України. - 2008. - № 8;
4. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі // Економіка України. - 2008. - № 9.
5. Самуельсон П., Нордхаус В. Экономика. - М.; С-Пб; К.: Вільямс. - 2001. – С. 270-271.
6. Опыт стран-членов ВТО по защите национальных интересов на внутреннем и внешнем рынках ЯМЗ и МО. - 2002. - № 8. - С. 32,34.
7. Стеченко Д. Державне регулювання економіки. - К.: МАУП. - 2000. - С. 153.
8. Грінберг Р. Держава в економіці знань // Економіка України. - 2008. - № 10. - С.31.

VDOVYCHENKO A.V., NAHAINYK V.A. COMBINATION OF STATE AND BUSINESS IS THE MAIN CONDITION OF COMPETITIVENESS INCREASING OF UKRAINE IN THE STAGE OF GLOBALIZATION AND FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS.

In article is shown, that in the industrializing countries the mixed economy from mostly socialization and inherent in it the original mechanism of managing in which two beginnings are combined: the centralized management and market levers. From the deep analysis comes up, that such communication does economy effective and competitive. In the conditions of globalization and financial and economic crisis the state role as coordinating body intensifies. In article scientific positions are proved about improvement in productive forces and relations of production are caused by deep and qualitative changes in the mechanism of regulation of a social production.

Keywords: competitiveness, globalization, social production.

ВДОВЫЧЕНКО А.В., НАГАЙНИК В.А. СОЧЕТАНИЕ ГОСУДАРСТВА И БИЗНЕСА – ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА.

В статье показано, что в развитых странах мира действует смешанная экономика с большой долей социализации и присущим своеобразным механизмом ведения хозяйства, в котором совмещены два принципа: централизованное управление и рыночные рычаги. Из глубокого анализа вытекает, что такое соединение делает экономику эффективной и конкурентоспособной. В условиях глобализации и финансово-экономического кризиса роль государства как координирующего органа усиливается. В статье обосновываются научные положения о том, что совершенствования в производительных силах и производственных отношениях вызывают глубокие и качественные изменения в механизме регуляции общественного производства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, общественное производство.